Graniţe, ficţiuni istorice şi literare. Studiu asupra reprezentărilor identitare în Sud-Estul Europei

Mircea A. DIACONU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
mircea_a_diaconu@hotmail.com

Abstract: The premise upon which the present study stands is that Romanian literature is a literary translinguistic system whose configuration is determined diachronically by the fractures occured in the political realm of the 20th century, such as World War I, the rise and fall of the Communist system, etc., which generated major changes all over Europe in terms of the borders of nation-states. The description of this system may make use of such concepts as *microliterature* and *intra-* and *extra-territorial literature*, which we have actually proposed and defined elsewhere [Diaconu, 2018]. For the proposed description of literature to be properly connected to reality and its concepts to be used effectively, a synthetic survey of the political background of Transylvania, Bassarabia, and Bukovina is necessary, focusing on the way in which writers viewed their relationship to the centre, to languages, and various other systems. The analysis of some new concepts (Transylvanism, Bukovinism, Moldovenism) is also needed as they render the phenomenon of oscillation between several centres, expressing the need for an identity, even for the construction of some specific traits depending on location but also on ideology. The present study addresses all of the above-mentioned topics.
Keywords: *Literary geography, microliteratures, intra- and extra-territorial, Hungarian and German literature written in Romania, Romanian literature written in Bassarabia/the Republic of Moldova, former Yugoslavia/ Serbia, Bukovina.*

În "Reading Microliterature: Langage, Ethnicity, Polyteritoriality" [Diaconu, 2018: 135-156], am avansat ideea că literatura română este un sistem literar determinat de contexte geo-politice aflate la intersecţia unor graniţe de tipuri diferite: cele etnice, cele administrative, cele politice. Iar la acestea am putea adăuga, metaforic vorbind, o serie de graniţe istorice, adică de fracturi în ceea ce s-ar putea considera o devenire, o diacronie liniară. Propriu-zis, porneam de la câteva întrebări de genul: Aparţin literaturii române scriitorii din Republica Moldova, Bucovina, Banatul sârbesc ori din estul Ungariei? Are vreo relevanţă dacă scriu în limba maternă sau nu? Pot fi incluşi literaturii române scriitorii de limba maghiară şi germană din România, mai ales că, după 1947, prin instituţiile care constituiau cadrul administrativ, ba chiar social şi politic al literaturii, ele fac parte din sistemul literar românesc? În încercarea de a oferi soluţii la aceste întrebări – care pot genera o redefinire sistemică a literaturii române –, propuneam concepte precum *microliteratură, literatură intra- şi extra-teritorială* al căror rost este să determine o reprezentare a

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

literaturilor dincolo de criteriul naţionalului, care să reflecte situaţii de fapt pe care o astfel de reprezentare le ignoră.

Pornind de la aceste date, vom putea spune despre literaturile scrise în limbile maghiară şi germană din România, ori despre cea scrisă în limba română din Serbia ori Ucraina că sunt minoritare, aşa cum vom putea spune despre literatura în limba română din Republica Moldova că este marginală. Le vom putea numi, însă, cu avantajele precizate în studiul invocat, *microliteraturi*, cu existenţă intra- şi extra-teritorială, făcând astfel trimitere spre o teritorialitate (şi, implicit, o identitate) în mişcare, determinată de relaţiile simultane cu centre de putere şi de referinţă diferite. Prin urmare, vom considera literatura extra-teritorială (i.e. literatura română din Republica Moldova, fosta Iugoslavie, Bucovina şi Ungaria) şi literatura intra-teritorială (i.e. literatura maghiară şi literatura germană din România) drept microliterraturi care pot fi cercetate ţinându-se cont de multiplele contextualizări politice, geo-politice, culturale, ideologice, administrative. Or, toate aceste aspecte generează diferenţe semnificative.

Pentru a putea descrie literaturile extra- şi intra-teritoriale şi pentru a putea avansa în încercarea de a le defini ca microliteraturi, aflate la intersecţia mai multor tendinţe şi sisteme (de raportare la ficţiunea a cel puţin celor două centre, cel natural şi cel istoric, şi la auto-ficţiunea propriei identităţi), e necesar să facem o incursiune în ceea ce am putea numi *narațiunea și istoria granițelor* teritoriilor aduse deja în discuţie. Nu vom face prezentări exhaustive şi nici nu vom avea pretenţia de a suplini studii istorice propriu-zise; cu riscul de a simplifica în această încercare cu caracter introductiv, ne vom opri la fiecare dintre microliteraturi pentru a-i descrie, simplu spus, mijloacele istorice de funcţionare şi modalităţile de (auto)reprezentare. Opinia noastră este că stabilirea câtorva repere este absolut necesară unei înscrieri corecte în context a literaturii.

În fapt, deşi par realităţi tari, teritoriile politice se află mai degrabă într-un permanent echilibru precar, care favorizează mozaicul etnic şi generează fie o literatură cu funcţii în recuperarea sau construirea identităţii, fie una care depăşeşte problematica etnicităţii, a apartenenţei. Aşa încât, am putea vorbi despre delimitările administrativ-politice ca despre nişte *ficţiuni ale istoriei*, cu consecinţe în planul *geografiei*, *demografiei*, *lingvisticii* etc. Europa de Est este consecinţa câtorva fracturi ale istoriei, precum destrămarea Imperiului Austro-Ungar, a Iugoslaviei, a Imperiului Sovietic, apariţia blocului comunist etc., care au generat deteritorializări şi reteritorializări cu consecinţe în variabilitatea traumelor. O spun Deleuze şi Guattari vorbind despre Kafka:

> „Descompunerea şi prăbuşirea imperiului dublează criza, accentuează pretutindeni mişcarea de deteritorializare şi provoacă reteritorializări complicate, arhaizante, mitice sau simbolice" [Deleuze, Guattari, 2007: 43].

Reteritorializări care au obsesia *originarului* şi a *integralităţii*. În 1941, de exemplu, după cedarea în 1940 de către România a Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei şi recuperarea lor în anul următor, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [Călinescu, 1982] e un act militant de afirmare a identităţii naţionale. Ultimul capitol, „Specificul naţional", cu toată dezbaterea sa de idei pe tema identităţii, a ameninţării reprezentate de creaţia străinilor, e o demonstraţie care vine exact pe urmele dorinţei de a demonstra existenţa unui specific, cu grade diferite, care delimitează literatura unui popor şi prin urmare spiritul lui, „specificul lui rasial" [Călinescu, 1982: 976]. Ideea dominantă e formulată explicit:

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

„Istoria literaturii române nu poate fi decât o demonstraţie a puterii de creaţie române, cu notele ei specifice, arătarea contribuţiei naţionale la literatura universală" [Călinescu, 1982: 974].

Acest fapt avea drept cauză tocmai obsesia originarităţii/originalităţii şi integralităţii. În construcţia gândită de Călinescu străinii, scriitorii evrei şi-ar releva inaderenţa la spiritul românesc. Fenomenul s-a perpetuat în mod natural, fără să fi înregistrat parcă traume vizibile la cei excluşi, deşi nu putem să nu remarcăm un paradox: peste timp, tocmai în ideea demonstrării priorităţii specificului românesc, protocronismul din anii '80 ignora componenta lingvistică, esenţială pentru ca o literatură să fie naţională, au căutat identitatea românească în scrieri de mileniu I scrise în limba latină sau în scrieri de ev mediu redactate în slavonă. În acest caz, de ce nu i-am considera scriitori români pe cei care scriu, pe teritoriul românesc, în altă limbă decât româna? Sau pe cei care, formaţi sau nu în spaţiul românesc, scriind şi publicând în alte spaţii geografice decât cele româneşti şi în altă limbă decât româna, scriu despre realităţi româneşti?

Transilvania s-a unit cu România în 1918, aducând cu ea nu doar un potenţial literar şi cultural românesc, ci şi câteva minorităţi care-şi vor construi propriile poveşti de legitimare, cu caracter revanşard şi recuperator. Este vorba despre minoritatea de limbă maghiară, formată din maghiari şi secui, şi despre cea de limbă germană, formată din saşi, cărora li se alătură, în zona Banatului, şvabii, minorităţi care în diferite momente ulterioare anului 1918 îşi caută identitatea şi se raportează fie la un centru din afară graniţelor politice ale României, fie şi la un centru intra-teritorial (Cluj, Bucureşti), când nu îşi caută – soluţie provizorie, considerată salvatoare deocamdată – propria identitate. Publicată în spaţiul transilvănean, dar cel mai adesea la Buda şi mai puţin la Bucureşti, literatura română din Transilvania de dinainte de 1918 era cunoscută în România şi era inclusă în circuitul ei de valori. Graniţele politice nu erau insurmontabile, şi nu numai în plan cultural. Scriitorii puteau pleca din Imperiul Austro-Ungar pentru a se stabili la Bucureşti, aşa cum se mişcau liber în tot imperiul (la Viena, la Praga etc.). mai mult decât atât, unii dintre scriitorii români din Imperiu, din Banat sau din Transilvania, au început prin a scrie în limba maghiară (Ioan Slavici şi Liviu Rebreanu), în vreme ce alţii, hrăniţi din idealuri naţionale, scriau sub emblema naţionalului. „Să ne mutăm în altă ţară", versul lui Octavian Goga, sugera nu simplul exil, ci o reteritorializare vizionar-hiperbolică: mutându-se în altă ţară, locuitorii ar fi trebuit să ia cu ei şi pământul în care erau îngropaţi strămoşii. Goga vorbeşte metaforic despre o reteritorializare care se şi produce în plan politic-administrativ în 1918. Este evident însă că scriitorii români din Transilvania debutaţi sau afirmaţi înainte de 1918, ca şi aceia care debutează după 1918, sunt integraţi în mod natural istoriei literaturii române.

Parţial, acelaşi lucru s-a întâmplat cu Bucovina, spaţiul de nord al Moldovei, anexat în 1775 de Imperiul habsburgic. Puternic colonizată, Bucovina revine României în 1918, pentru ca după al Doilea Război Mondial să fie integrată Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene (RSSU). După redeşteptarea idealurilor naţionale, din 1848, contactele cu literatura română sunt mai frecvente, scriitorii raportându-se la literatura română din Regat, asumându-şi în mod natural problematica naţional-tradiţionalistă. În perioada interbelică, tinerii scriitori din Cernăuţi, al treilea oraş din România după Bucureşti şi Chişinău, trăieşte cu magia Capitalei, a Bucureştiului, unde se face canonul, şi scrie o literatură proprie despre care are iluzia nu numai că s-ar fi sincronizat cu literatura din Regat, dar chiar că îi este

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

superioară acesteia, având, oricum, o identitate proprie. „Goticul moldovenesc" ar defini o estetică proprie, specifică.

Cât priveşte Republica Moldova, după ce fusese cedată Rusiei ţariste în mai multe rânduri, partea dintre Prut şi Nistru a Moldovei, numită Basarabia, revine României în 1918. O puternică tradiţie culturală de sine stătătoare (cumva izolată şi izolaţionistă) a locului nu exista din moment ce marii reprezentaţi ai locului (un Negruzzi sau un Hasdeu, de exemplu) se afirmaseră în România din dreapta Prutului şi se integraseră (sau făceau parte în mod natural) culturii române. Dar la sfârşitul anilor '40, deşi studiaseră la Iaşi sau la Bucureşti, tinerii scriitori din Basarabia îşi manifestau uneori zgomotos nevoia de individualitate, dezamăgiţi. Integrarea în literatura română nu reuşise, aşa încât orgoliul periferiei se concretiza în gesturi iconoclaste. Cum tinerii bucovineni vorbeau despre superioritatea lor de germanofili, basarabenii puteau invoca dependenţa şi admiraţia faţă de Moscova. În cel mai bun caz, Centrul spre care râvniseră în taină, Bucureştiul, Regatul, trebuia nu numai sedus, ci şi intimidat. Viena ori Moscova puteau fi repere care legitimau un specific instituit prin tradiţie. După Cel de-al Doilea Război Mondial, Basarabia devine unul dintre statele Uniunii Sovietice şi, spre deosebire de partea de nord a Bucovinei care adăpostea o minoritate românească, Republica Socialistă Sovietică Moldovenească (RSSM) avea o majoritate românească, căreia nu i se permitea să se numească românească, ci moldovenească, pe urmele interbelicei Republici Autonome Socialiste Sovietice Moldoveneşti. Iar schimbarea regimului politic şi a graniţelor teritoriale şi administrative a însemnat nu numai deportări masive în Siberia şi colonizări cu populaţie rusească, ci şi scrierea cu grafie slavonă ori instituirea obligativităţii cunoaşterii limbii ruse. Oricum, deşi cu statute diferite, Bucovina şi Basarabia revin Uniunii Sovietice, unui adevărat imperiu ideologic. Şi, din această postură, Centrul – care a devenit brusc intangibil şi mitic – s-a proiectat în România. Şi cu toate că România însăşi făcea parte din Blocul Sovietic, identitatea românească era negată Basarabiei, în vreme ce era acceptată pentru românii minoritari din Ucraina. În tot cazul, în ambele zone, literatura, care funcţionează ca mijloc de păstrare a identităţii lingvistice şi a celei etnice într-un mediu dez-naţionalizant, este consecinţa tocmai a acestei traume. Că exista o comunitate românească şi dincolo de Nistru, în Transnistria, aceste lucru e o chestiune de nuanţă, care complică şi mai mult desenul trasat.

În vreme ce anul 1918 este cel al naşterii României Mari, adică în vreme ce românii din Transilvania, Basarabia, Bucovina (nu şi cea transcarpatică, din Maramureşul istoric) şi Cadrilater se bucură de consecinţele unirii cu România, cu promisiunea respectării drepturilor minorităţilor din aceste zone, Banatul este fracturat. Dunărea împarte Banatul în două, o zonă lipită României, alta, Regatului Sârbo-Croato-Sloven, nou creat. Aşa încât, pentru românii din Voivodina, anul 1918 a devenit „anul porţilor închise" [Almăjan, 2007: 20]. Perioada interbelică n-a dus însă la dispariţia acestei comunităţi, aşa cum nu s-a întâmplat nici după apariţia, în 1947, a Iugoslaviei. Dar în vreme ce după 1947 Voivodina a avut, în baza autonomiei zonei căreia îi aparţinea, puterea şi libertatea de a-şi afirma identitatea românească, altfel au stat lucrurile cu Valea Timocului, unde limba română avea statutul unei limbi minoritare, dacă nu interzise, măcar persecutate, supuse unui proces programatic de dispariţie. La drept vorbind, probabil că n-am fi vorbit despre această zonă dacă din ea n-ar fi apărut Adam Puslojić, unul dintre poeţii importanţi de limbă sârbă, care a scris până în 1990 exclusiv în limba statului. Oricum, pentru nici una dintre aceste zone, perioada interbelică n-a fost una de afirmarea a unor voci literare puternice. Dar nu este deloc ciudat, în fond, că trauma ruperii de mediul natural românesc a generat înainte de toate încercări de salvare culturală. Ciudat este faptul că fenomenul literar se dezvoltă, şi nu numai aici, după includerea, în 1947, în Blocul Sovietic.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

În urma stabilirii acestor repere, ar trebui să răspundem la câteva întrebări de domeniul evidenţei. Cum se afirmă literatura română în noile zone aparţinând României în 1918? Cum se dezvoltă literatura română în zonele româneşti din afară, după 1947? Care e statutul literaturii maghiare şi germane din Transilvania ori a celei germane, ucrainene, poloneze etc. din Bucovina? Mai interesant, chiar, cum se afirmă literatura de limbă germană din Cernăuţi într-un spaţiu multicultural care trăieşte cu mirajul identităţii naţionale? Să nu uităm că aici se naşte Paul Celan şi că există opinii foarte diferite privitoare la contactele sale formatoare cu literatura română. Celan nu numai că a debutat cu poemul *Todesfuge* în traducere românească (în 1947), dar trăieşte în mediul multicultural al Cernuţilor, apoi alături de ultimele valuri suprarealiste din Bucureştii de stânga. Va fi cunoscut el poezia tinerilor poeţi români din Cernăuţi, ale căror creaţii erau invocate de Alfred Margul Sperber în „Cernowitzer Morgenblatt" (1918-1940)? Va fi avut vreun impact asupra creaţiei sale poezia suprarealiştilor bucureşteni? Afirmaţiile exegeţilor sunt nu o dată contradictorii, ca şi cum orice ipoteză ar angaja o ideologie. Dar contactele, indiscutabil că vor fi existat (Sperber îi traduce pe poeţii cernăuţeni în germană) –, iar faptul că, pornind din Cernăuţi, Celan scrie – aşa cum s-a spus – în limba celor care i-au ucis părinţii e cu atât mai relevant pentru deteritorializările pe care le practică Celan, duse până la – ultimă deteritorializare – plonjarea în adâncurile Senei – care n-a ezitat să-l înghită.

O situaţie diferită au aceste spaţii după 1947. Toate aparţin Blocului Comunist, iar acest fapt generează câteva coordonate comune – şi cineva ar trebui să studieze la modul concret cum reverberează în teritoriile dependente de Moscova deciziile luate, în plan literar, acolo. Dar câteva diferenţe trebuie relevate: în vreme ce Basarabia şi Bucovina, deşi cu statut distinct (una ca republică de sine stătătoare, a doua, ca regiune minoritară a altui stat), aparţin Uniunii Sovietice, România, Iugoslavia ori Ungaria se află într-o relaţie tensionată – presupunând nu numai integrare şi acceptare, ci şi opoziţie – cu centrul ideologic de la Moscova. Pe de o parte, există o uniformizare globală a lumii comuniste la nivel instituţional: se edifică uniuni de creaţie, reviste literare, şcoli de literatură, alte organisme care urmăresc realizarea unei literaturi dogmatice puse în slujba ideologiei; există chiar o istorie comună. Am putea invoca dezgheţul poststalinist, faptul că, din motive de propagandă ideologică, se duce o politică de „colaborare frăţească" între minorităţi şi grupurile majoritare; am putea invoca ieşirea de sub tutela dogmatizării literaturii din primii ani ai comunismului, urmată de o eliberare progresivă, care face ca fenomene similare să se dezvolte în toate regiunile-satelit mai degrabă independent, şi nu ca urmare a unor influenţe dinspre Centrul mitizat spre periferii. Liberalizarea poststalinsită, şi nu vreo influenţă a literaturii române, face ca în anii 60 să existe o epocă a dezgheţului şi în Basarabia, ori Iugoslavia, şi la minorităţile maghiare, ori germane din România. În fond, toate microliteraturile încep în anii comunismului prin a fi nu numai aparent explozive, ci şi puternic ideologizate, pentru a se salva ulterior exclusiv în estetic. Pe de altă parte, tezele centrale, de la Moscova, sunt dublate de teze specifice fiecărei zone. În tot cazul, aşa controlată şi supusă unui program ideologic, sau poate tocmai de aceea, fiind la comandă, literatura grupurilor etnice minoritare se dezvoltă acum şi în zone în care anterior lipsise. E fervoarea unei lumi noi care face din literatură un instrument de propagandă. Mai mult, este la mijloc iluzia dezvoltării unei literaturi comuniste globale, o victorie faţă de libertatea capitalistă, faţă de care scriitorii reacţionau în moduri diferite. În vreme ce unii deveniseră uneltele sistemului politic, alţii se izolau, făcând din izolare o formă de protest implicit, sau dimpotrivă, vizau un fel de auto-colonizare faţă de literatura Vestului, proiectată exclusiv în coordonate estetice, unde îşi identificau Centrul.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

Oricum, zonele supuse atenţiei au un traseu şi repere distincte. După două decenii româneşti, Basarabia, căreia i se adaugă Transnistria, devine Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, una dintre cele 16 republici ale URSS. Nevoia Moscovei de a impune existenţa unei identităţi moldoveneşti exclude orice discuţie despre România[1]. Controlate, contactele culturale şi literare cu Centrul extra-teritorial (România, Bucureştii) sunt rare şi se făceau, accidental şi indirect, prin intermediul librăriilor din Moscova sau, paradoxal, din Cernăuţi ori Odessa; în Bucovina, parte acum a Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene, exista o minoritate românească, iar minorităţile se bucurau de privilegiul, fie el oricât de propagandistic, de a fi protejate. Paradoxal, dar dezavantajul românilor din RSSM consta în faptul că nu erau minoritari, iar ca români, nici nu existau. Exista, prin urmare, o literatură moldovenească şi ea îi cuprindea şi pe scriitorii români din perioadele anterioare născuţi pe teritoriul marii Moldove. Ideologic, Moldova îşi redesena trecutul literar şi cultural, iar prezentul trebuia să aibă privirea îndreptată spre Moscova. Or, privirea era îndreptată deopotrivă spre Moscova şi spre Bucureşti, chiar dacă dinspre Bucureşti imaginile erau distorsionate, dacă nu înnegrite. Cu cât mai înnegrite ideologic, cu atât mai mitice. Minoritară, comunitatea românească din Ucraina (din partea de nord a Bucovinei) are aceleaşi interdicţii în privinţa contactelor cu România. Fiind însă parte a URSS, îi erau permise contactele cu RSSM. Dacă, totuşi, Bucureştiul era interzis pentru scriitori, ei puteau să privească nu doar spre Kiev şi spre Moscova, ci şi spre Chişinău. Nu întâmplător, majoritatea scriitorilor importanţi din Cernăuţi şi din Bucovina ucraineană au migrat la Chişinău (sau îşi publicau cărţile în capitala Republicii), în vreme ce scriitorii de la Chişinău migrau eventual spre Moscova (când nu fuseseră deportaţi în Siberia).

Întrebarea la care ar trebui să se răspundă este dacă a existat un dialog între literaturile statelor URSS, atât de diferite, în fond, măcar prin tradiţiile lor individualizante. Or, ipoteza cea mai plauzibilă este că, tocmai ca modalitate de a se apăra de tendinţele unioniste (*id est* ale Uniunii Sovietice), aceste literaturi s-au concentrat, cel puţin în ultimele decenii comuniste, asupra lor înseşi, repetând sau respectând formal deciziile impuse de Centru, pe care încearcă mai degrabă să-l ignore. Să acceptăm că am avea de-a face cu ceea ce Spivak numeşte „alteritate specular abisală" [apud Terian, 2013: 30], adică cu o pulverizare/anulare a Celuilalt? Greu de spus că aşa ceva s-ar petrece în cazul *microliteraturilor* care pot fi numite *naturale* şi care se raportează mental la un centru prin care se autolegitimează. Ele însele se raportează la un Centru natural (literatura din România, eventual din Vest) căruia vor să-i copieze identitatea. Prin urmare, fenomenul nu poate fi înscris în categoria studiilor comparative coloniale şi post-coloniale. Cât despre *microliteraturile ideologice* (literaturile din Blocul Sovietic şi din cel, mai amplu, comunist), modelul impus e unul pe care Centrul şi-l autoimpune sieşi. Altfel spus, Sinele dominant este el însuşi o construcţie artificială, forţată, ne-naturală. În tot cazul, el n-a generat decât fracturi, rupturi, disensiuni, crize, fiind acceptat prin compromis sau prin impostură.

Românii din Iugoslavia au cu totul alte condiţii de dezvoltare. Iugoslavia nu e un stat-naţiune, iar Banatul sârbesc, numit Voivodina, funcţionează cu grade diferite de autonomie. Prin urmare, asemenea altor minorităţi, comunităţii româneşti i se oferă posibilităţi de manifestare. Mai mult, pe fondul rupturii dintre Stalin şi Tito, iar mai târziu al reacţiilor anti-moscovite ale lui Ceauşescu, comunitatea românească minoritară are

[1] O analiză detaliată şi atentă a realităţilor din viaţa literară şi a literaturii propriu-zise din perioada de după 1947 în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, prin trimitere la sistemul ideologic şi la complicatele dispute politice şi etnice, realizează Petru Negură într-o carte de referinţă, *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni în epoca stalinistă*, Editura Cartier, 2014.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

posibilitatea să se autoexileze în Vest, ba chiar să studieze în România. Faptul că se vorbea despre legendara prietenia dintre Republica Socialistă Federativă Iugoslavia şi România nu împiedica exterminarea comunităţii româneşti de pe Valea Timocului ori a minorităţilor macedoromâne, istroromân, meglenoromâne. În tot cazul, scriitorii români din Voivodina aveau contacte cu literatura din România, mai veche sau contemporană, fuseseră atraşi în vremea războiului de literatura suprarealistă din România sau din Franţa, puteau avea contacte cu scriitori români exilaţi la Paris, interzişi în România, precum Cioran şi Ionesco. Mai mult, aparţineau unui spaţiu multi-lingvistic care permitea, dacă nu realizarea unor confluenţe mai adânci, măcar traducerea din şi în alte limbi ale spaţiului multi-lingvistic iugoslav (croată, sârbă, slovenă etc.). Interferenţele dintre aceste literaturi sunt mult mai pregnante decât cele dintre statele aparţinând URSS.

Ceea ce trebuie să ne reţină atenţia spre a fi investigat pentru fiecare caz în parte este felul cum complexul etnic (faptul că tematica abordată îşi asumă o misiune recuperatoare faţă de pericolul dispariţiei şi asimilării etnice) influenţează microliteraturile extrateritoriale, cu riscurile care decurg de aici, şi care sunt cazurile în care abandonarea acestui complex favorizează o literatură valoroasă, scrisă eventual în altă limbă decât limba maternă. Cert este că prezenţa în apropiere a Centrului natural visat (lucru care se întâmplă cu literatura maghiară din România ori cu cea română din Basarabia, pentru a da doar două exemple, dar nu se întâmplă cu literatura de expresie germană din România) face ca literatura să se hrănească adesea cu acest complex al etnicităţii. Excepţiile sunt şi ele extrem de relevante. Cert este că *vecinătatea frontierei* naşte similarităţi, chiar dacă în momente diferite din istoricitatea lor, care trebuie puse faţă în faţă între microliteraturi din zone diferite.

Dar după 1947, situaţia e mai degrabă paradoxală, o anomalie programatică: o parte dintre scriitori renunţă la identitatea lor etnică (şi la orice problematică de acest fel) pentru a sluji dogmei comuniste a centrului, integrându-se astfel politicii oficiale. Crearea unor edituri sau reviste pentru scriitorii de limbă maghiară sau germană a favorizat în România dezvoltarea literaturii în aceste limbi. Scopul viza, firește, realizarea propagandei comuniste, nu a uneia revizioniste. Aşa încât, şi aici (ca şi în Republica Moldova), dacă se vorbeşte, cel puţin în cazul minorităţii maghiare, despre succesiunea unor generaţii literare, faptul are în vedere îndepărtarea progresivă de literatura realismului socialist şi recuperarea unei autonomii ideologice şi artistice. Identitatea de grup nu mai este atât una etnică, ci una ideologică. În acelaşi timp, sistemul politic impunea preeminenţa literaturii române, a celei majoritare. Pare bizar, dar tocmai în anii comunismului au fost create concepte speciale pentru a denumi literatura maghiară sau germană din România. Astfel, scriitorii maghiari erau numiţi „scriitori români de limbă maghiară", iar literatura în limba germană devenise *rumäniendeutsch Literatur*, tot aşa cum, în spaţiul sovietic, s-a vorbit despre literatura sovietico-moldovenească. Totul pus, deci, sub semnul „naţionalului" etnic sau ideologic, al naţionalului sau internaţionalismului socialist. Limba, într-adevăr, nu mai conta, dar conta ideologia, chiar atunci când scriitorii de limbă maghiară sau germană erau împotriva sistemului. Altfel, contactele scriitorilor maghiari din România cu cei din Ungaria erau, de asemenea, controlate şi organizate pe principii ideologice. Nimic nu se petrecea la voia întâmplării într-un sistem care favoriza parcă mişcările transnaţionale. Avantajul scriitorilor germani era că scriau într-o limbă de largă circulaţie şi că nu se hrăniseră prea mult din obsesia graniţelor ce trebuie corectate, revizuite, de asemenea, cei din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească puteau scrie în rusă şi se puteau muta la Moscova, aşa cum cei din Iugoslavia puteau scrie în sârbă şi să publice la Belgrad.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

În fine, în 1989, cade Cortina de Fier, Uniunea Sovietică se destramă, Iugoslavia se dezmembrează, se produc noi relaţii de putere, graniţele – fie ele şi naturale – permit mai degrabă contacte, decât rupturi. În urma unor aşteptări îndelungate, ar fi fost firesc ca literatura scrisă de români în fosta Iugoslavie, în nordul Bucovinei sau pe teritoriul de azi al Republicii Moldova să se integreze literaturii române, tot aşa cum cea a minorităţilor maghiară şi germană din România să se integreze literaturii maghiare sau germane. Or, lucrul acesta nu se produce, sau se produce în grade nemulţumitoare.

Prin urmare, depinzând de mutaţiile istorice, politice şi geografice, literatura în limba unor minorităţi etnice sau a unei majorităţi obligate să se dezvolte independent de un centru extern la care se raportează capătă o identitate traumatică. Obligată să se raporteze la un centru ideologic sau politic pe care îl resimte ca străin şi agresiv, literatura aceasta se hrăneşte mai degrabă din reprezentarea ideală a Centrului furat. Este cazul literaturii maghiare din Transilvania din perioada interbelică, sau a literaturii române din RSSM, ba chiar a literaturii române din Voivodina. În acelaşi timp, în anii comunismului, atât în România, cât şi în celelalte zone la care ne referim, se produce o altă ruptură, aceea dintre scriitorii minoritari care au acceptat să militeze pentru noua ideologie şi aceia care, fie au rămas ancoraţi în problematica revanşardă, fie au făcut saltul şi eventual au sucombat într-o literatură a sinelui, a identităţii individuale.

În condiţiile dezvoltării identităţii lor extra-teritoriale, sub presiunea graniţelor administrative şi mentale, câteva dintre aceste *naraţiuni ale istoriei* se concretizează în concepte particularizante precum *transilvanism*, *moldovenism*, *bucovinism*, care merită să fie contextualizate, iar semnificaţiile lor, decriptate. E de văzut, dar n-o vom face noi aici, de ce ele apar în anumite provincii şi nu în altele.

Transilvanismul este un concept care apare la începutul anilor 1920 în comunitatea scriitorilor maghiari din Transilvania, după ce, în urma Primului Război Mondial, această regiune s-a unit cu România. Pierderea contactului direct cu Budapesta, centrul literaturii maghiare, a generat nevoia unei afirmări a specificului local, născut din nostalgia Ungariei Mari. Potenţialul geo-politic al conceptului face ca semnificaţiile lui să devină deopotrivă un manifest şi un program mobilizator. Propriu-zis, scriitorii maghiari susţin că ar există în Transilvania un specific etnic şi cultural, construit tocmai pe interferenţele dintre români, maghiari şi saşi, care ar determina autonomia culturii de aici faţă de cultura românească, majoritară acum. În viziunea lui Kós Károly, care este părintele şi teoreticianul conceptului, „Ardealul reprezenta o entitate specifică din punct de vedere geografic, istoric şi cultural, iar etniile aparţinând acestui spaţiu, respectiv maghiarii, românii şi saşii, au întreţinut strânse şi profunde legături nu numai cu propriile «naţiuni-mamă», dar şi între ele [...]. Echilibrul relativ dintre aceste trei etnii din Ardeal a dat naştere posibilităţilor pentru dezvoltarea lor culturală autonomă" [Apud Szonda, 2008: 21]. Aşadar, dincolo de viziunea idilică şi utopică, se manifestă aici intenţia de a reabilita ideea unui Ardeal cu existenţă istorică autonomă şi consacrată care ar trebui dublată de o conştiinţă pe măsură. În practică, transilvanismul e ilustrat exclusiv de scriitori maghiari. În revistele în care sunt formulate aceste puncte de vedere, apărute chiar pentru a susţine o astfel de ideologie, nu publică decât scriitori maghiari sau secui, în limba maghiară. Nu, scriitorii saşi, nici scriitorii români care se înscriu firesc, ca şi înainte de 1918, literaturii române. De altfel, şi înainte de 1918, fie ca îşi publicau cărţile la Buda şi în alte oraşe din Imperiul Austro-Ungar, fie că şi le publicau în Regatul României, visul lor era recunoaşterea în mediul literar românesc. Într-un spaţiu care se dorea global, cel al Imperiului Austro-Ungar, scriitorii români visau o Republica Naţională a Literelor. De altfel, nu altceva îşi doreau scriitorii maghiari, chiar sub masca multiculturalismului. Transilvanismul nu era decât o soluţie de criză, considerată

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

implicit tranzitorie, pentru literatura maghiară, o soluţie folosită ca instrument politic. Nu e întâmplător, în fond, faptul că ideea transilvanismului apare după 1918, nu înainte. Şi nu întâmplător atunci când se vorbeşte despre literatura maghiară din perioada respectivă, e invocată *cultura* sau *literatura maghiară globală*. Visul intelectualului maghiar era de a reface prin literatură un spaţiu politic fărâmat. Visul mobilizant era recuperarea literaturii maghiare în integralitatea sau globalitatea ei. Autonomia politică a Ardealului devenise, până la urmă, ţinta oricărui manifest pus sub semnul transilvanismului. Pentru Kós Károly,

> „Erdély, Ardeal, Siebenbürger, Transilvania sau în orice altă limbă din lume am denumi-o... este de o mie de ani o unitate istorică separată, cu o conştiinţă transilvăneană aparte, respectiv cu o cultură şi o demnitate independentă" [Apud Szonda, 2008: 20].

De reţinut că, în aceste condiţii, Ion Chinezu publică, în 1930, un studiu amplu numit *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. Iar studiul nu e singular, urmându-i altele, şi în anii comunismului, şi după 1989, ceea ce nu înseamnă şi cunoaşterea literaturii maghiare din România de către scriitorii români. O dată cu Cel de-al Doilea Război Mondial şi cu includerea atât a României, cât şi a Ungariei în Blocul Sovietic, militantismul pentru transilvanism dispare sau capătă alte forme. Ciudat este că, abia în perioada sovietică şi comunistă, sub impulsul ideii „înfrăţirii popoarelor", se manifestă o sincronizare între literatura minoritară şi cea majoritară, dar o sincronizare determinată politic.

Moldovenismul (sau *basarabenismul*) are conotaţii ceva mai complicate şi diferit contextualizate diacronic. Pe scurt, Basarabia este denumirea dată de Imperiul Ţarist părţii dintre Prut şi Nistru din Principatul Moldovei anexate în 1812. Revenind României după Pacea de la Paris, Basarabia e anexată de sovietici în 1940 şi, definitiv, în 1944, devenind RSSM. În 1991, după dezmembrarea URSS, Basarabia devine statul autonom Republica Moldova. Or, pentru fiecare dintre perioade, acest concept de individualizare, particularizant – impus cu forţa sau asumat deliberat – are semnificaţii distincte, ba chiar opuse. În perioada ţaristă, o dată cu dizolvarea progresivă a mişcării literare în limba română, scriitorii importanţi se refugiază peste Prut, în Principatele Române, sau adoptă limba rusă şi consideră basarabenismul o marcă a legăturilor cu literatura rusă. În anii sovietici, însă, moldovenismul e un concept ideologic la dispoziţia aparatului de stat al URSS, care dorea distrugerea oricărei urme a conştiinţei naţionale româneşti. Totul era moldovenesc sau basarabean, nimic nu mai era românesc. Iar faptul se petrece şi pe urmele unor mişcări culturale din perioada interbelică (românească) a Basarabiei. Căci studiind la Chişinău, dar şi la Bucureşti sau la Iaşi, tinerii scriitori militau pentru valorile regionale, chiar cu nostalgia Rusiei, devenite între timp URSS. Cu toate aceste conotaţii ideologice traumatizante, moldovenismul, cu echivalentul său perfect derivat din cuvântul Basarabia, revine puternic după 1991, pentru a defini existenţa unor date specifice faţă de literatura din România. Este literatura moldovenească literatură română sau decalajele existente ne obligă să vorbim despre „literatură moldovenească"? Opiniile sunt împărţite. La o masă rotundă organizată pe această temă, un prozator basarabean precum Serafim Saka susţinea că „Vrem noi ori nu vrem, dar există un fel de literatură căreia îi spunem moldovenească. Pentru că este foarte neromânească" [apud Ciobanu, 2014: 265], chiar în perioada românească literatura din Basarabia fiind percepută ca ceva retardat, întârziat, depăşit. Pe vremea RSSM, se împământenise, oricum, conceptul de literatură sovieto-moldovenească. Putem vorbi despre *proză basarabeană* ori despre *proză (românească) din Basarabia*? Un critic din Basarabia precum Mircea V. Ciobanu consideră, ironic, că

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

> „cele mai cunoscute (în România) texte narative ale basarabenilor nu se încadrează atât în proza românească, cu tendinţele ei, cât reprezintă o faţă «osebită». O proză pe care ar fi putut-o scrie doar basarabenii" [apud Cimpoi, 2004: 78].

În tot cazul, Mihai Cimpoi scrie *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, deşi, dincolo de încercările de a identifica fenomene sincrone sau influenţe româneşti, tot timpul e preocupat să identifice notele particularizante ale literaturii basarabene. Capitolul introductiv se intitulează chiar *Literatura basarabeană. Caractere esenţiale*. E acesta un mod uşor de a depăşi contradicţiile, împăcând şi capra, şi varza, dând senzaţia unei ieşiri din impas. Şi nu este vorba doar despre „caractere esenţiale", ci şi de o organicitate de suprafaţă. Este ceea ce, în fond, îl face pe acelaşi Mircea V. Ciobanu să afirme despre poezia basarabeană de după Marele Război, de asemenea ironic: „nu se ştie dacă este, dar cu siguranţă are o istorie a ei" [Ciobanu, 2014: 286]. În fapt, drept concluzie ar putea fi invocate cuvintele lui Wilhelmus Petrus van Meurs, care constată că există printre literaţi un mit al moldovenismului care

> „le-a dat moldovenilor identitate independentă de cea a românilor şi, practic, a conectat această identitate la patriotismul sovietic. În plus, mitul a fost utilizat pentru a pune pe baze raţionale politica naţionalităţilor şi a limbii în Republica Moldova, ca şi pentru a furniza o armă în disputele politice în interiorul conducerii moldoveneşti sau dintre URSS şi România" [van Meurs, 1996: 176].

Conceptul recuperator, aşadar, al „moldovenismului", care urma să instituie în interbelic mărci identitare, devine în perioada sovietică o ghiulea atârnată de picior. Căci ideologia politică a URSS profită de această marcare a regionalismului pentru a înţelege prin limba moldovenească şi prin popor moldovean/ basarabean entităţi de sine stătătoare, autonome. Aşa încât, în cele câteva decenii de dominare sovietică, moldovenismul devine un concept nefast. În acelaşi timp, scrisul cu caractere latine, şi nu slavone, ori folosirea sintagmelor „limbă sau literatură română" puteau fi similare cu o condamnare la moarte. Existenţa fenomenelor basarabene specifice s-a întors împotriva celor care doreau să le instituie.

Concluzia care se impune este că astfel de concepte unificatoare şi particularizante se dovedesc a fi consecinţa unor programe politice sau a unor situaţii concrete greu de gestionat. În paranteză fie zis, situaţia – fără prea mare relevanţă în plan literar – e şi mai elocventă atunci când se vorbeşte despre *bucovinism* sau *homo bucovinensis*, concepte pe care istoricii români le resping (şi după 1918, şi după 1991), considerând că ele sunt fie consecinţa unei intenţii de manipulare, la mijlocul secolului al XIX-lea, când autorităţile austriece doresc să impună mental o imagine pe care faptele ar contrazice-o, fie expresia unei nostalgii pentru istoricii din diaspora bucovineană după 1991. „Fantoma nefirescului «homo bucovinensis» este reprezentată tot mai des ca un ideal pierdut, care ar putea fi reînviat", spun doi istorici contemporani [Olaru, Purici, 1996: 11]. În fond, Bucovina este denumirea dată de Imperiul Habsburgic nordului Moldovei, teritoriu pe care l-a anexat în 1775, şi intenţia era de a demonstra că ea este o construcţie suprastatală, multietnică, în care conviеţuiau români, ucraineni, evrei, germani, poloni, unguri, lipoveni, armeni, ţigani, slovaci, greci, turci, într-un fel de Elveţie din estul Europei. Nici perioada românească n-a fost una idilică, dar după 1940, în urma ultimatumului sovietic, germanii bucovineni se întorc în Germania, iar în nord au loc deportări, arestări, colonizări cu ruşi şi ucraineni. Astăzi, Bucovina este un teritoriu despărţit de o graniţă care separă două naţionalităţi (română şi ucraineană), procentul minorităţilor fiind nesemnificativ. Dar tocmai când

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

Bucovina a încetat să mai existe *de facto*, prin instituirea unei frontiere trasate prin mijlocul fostului ducat, a reînviat mitul bucovinismului, cu care se hrănesc chiar şi etnici români. Nostalgia şi dorinţa fac să se vorbească despre o identitate proprie locului.

Atâta câtă este, relevanţa literară din spaţiul bucovinean e semnificativă. Căci se pun următoarele întrebări: există „literatura bucovineană" ori literatură română din Bucovina? Ori numai „scriitori români din nordul Bucovinei", cum se numeşte un studiu semnat de Ştefan Hostiuc [Hostiuc, 2005]. Se poate vorbi despre literatura germană, ucraineană, poloneză etc. din Bucovina? E Bucovina un spaţiu al interferenţelor? Cât îi priveşte pe scriitorii români, ei sunt animaţi de idealuri naţionale până în 1918, încearcă să se individualizeze şi să se integreze în literatura română în perioada interbelică, pentru ca, ulterior, cei din partea de nord să suporte consecinţele sistemului politic, ca minoritate, în RSSU din cadrul URSS. Într-un studiu despre mişcarea tinerilor scriitori din Bucovina anilor '30 [Diaconu, 1999], constatam existenţa unui veritabil complex al provinciei care s-a manifestat ca ezitare între dorinţa obsesivă de a fi recunoscuţi, acceptaţi şi integraţi de Centrul bucureştean şi orgoliul de a li se recunoaşte notele particularizante, inventate cu orgoliu. De aici nevoia de a se individualiza ca grup prin existenţa unui „gotic moldovenesc", de la care porneşte G. Călinescu în istoria lui, care le dedică un capitol distinct. Ce constata G. Călinescu – o bună intuiţie, în fond – este că „provincia a devenit puristă", făcând tocmai din susţinerea valorilor pure „o formă de afirmare naţională" [Călinescu, 1982: 906]. Este ceea ce se va întâmpla, nu la nivel geografic, ci istoric, cu generaţiile – din majoritatea extra-teritoriilor, dar şi din literatura centrală – care învinge ideologicul printr-o proiectare, tot ideologică, în susţinerea esteticului. Fapt confirmat de Pascale Casanova, care constata că, fiind constrânşi să servească scopuri naţionale, sau, în cazul nostru, ideologice, „scriitorii îşi creează treptat condiţiile libertăţii literare, prin inventarea unei limbi pur literare" [Casanova, 2007: 63].

Aşadar, transilvanism, moldovenism, *homo bucovinensis*? Toate aceste concepte puse în circulaţie relevă presiunea politică a graniţelor – fizice sau mentale – care generează şi un anumit tip de literatură, şi anumite speranţe. Nu întâmplător astfel de concepte nu există la scriitorii saşi ori şvabi din România, aşa cum nu există nici la cei români din Serbia. Cum nu există speranţe unioniste, ori de revizuire a graniţelor, nu existe nici concepte tari în acest sens. Scriitorii care legitimează folosirea unor concepte particularizante sunt, cu un termen poate cam tare, *prizonieri, etnici şi lingvistici, ai conştiinţei naţionale*. Şi slujesc această conştiinţă naţională cu orice risc, pe care şi-l asumă. Printre ele, anonimatul, la care se adaugă o problematică regională, conservatoare, care subordonează eul unei colectivităţi, şi o limbă întârziată, defazată. Rare sunt cazurile în care această capcană etnică e depăşită. Vida Gábor mărturiseşte că încearcă să nu fie „prea tare influenţat de faptul că maghiarii din România alcătuiesc o minoritate etnică. Aceasta e o problemă de ordin politic, social, şi oferă o optică mult prea specială şi limitată" [Vida, 1999: 5]. În acelaşi sens, Petru Cârdu, poet român din Voivodina, mărturiseşte: „Nu m-am născut ca român, ci ca ins care trebuie să lase un mesaj omenirii" [Cârdu, 2013: 90]. O excepţie, care merită o analiză distinctă, este literatura scrisă de tinerii poeţi şvabi, care vor alcătui Grupul de acţiune Banat, cărora li se alătură Herta Müller. Scriitorii aceştia, în special Herta Müller, scriu o literatură care poate fi numită minoră chiar în sensul formulat de Deleuze şi Guattari în studiul despre Kafka.

În acelaşi timp, conceptele de felul acesta fac dovada nevoii de individualizare. Este vorba, în fond, de construirea unei personalităţi distincte, care să se diferenţieze atât de grupul majoritar, cât şi de reperul originar, chiar dacă adevăratul vis (şi marea suferinţă, traumă) vizează înscrierea în literatura-mamă, topirea în organicitatea ei. Afirmaţia lui Mihai

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

Cimpoi că „fenomenul basarabean îşi aşteaptă integrarea în contextul global românesc" [Cimpoi, 2002: 21] e valabilă aproape pentru orice literatură extra-teritorială. Dar cum e posibilă o contopire care să fie în acelaşi timp protectoarea unei individualităţi şi absorbirea fără rest? Este un impas concretizat finalmente în analizele autoproiective. Aşa se explică faptul că există, elaborate de critici extrateritoriali, *O istorie a literaturii române din Basarabia* (de Mihai Cimpoi), *O istorie a literaturii române din Voivodina* (de Ştefan N. Popa), *Dicţionarul literaturii române din Iugoslavia,* de Costa Roşu, în condiţiile în care istoriile literare din România trec sub tăcere fenomenele extra-teritoriale.

Teritoriile politico-literare care fac obiectul acestor pagini nu sunt nişte „non-locuri" [Augé, 1995: 78], pentru a folosi conceptul propus de antropologul francez Marc Augé, ci dimpotrivă, sunt spaţii unde literatura relevă întâlnirea, poate chiar confruntarea unor veritabile plăci tectonice. Oricât de mult ar încerca un Centru administrativ să le disloce, oricât de mult încearcă ele să se topească în Centrul mitic, identitatea lor e dată tocmai de eşecul asumării unei diferenţe prin raportare la celălalt. Tocmai de aceea, *microliteratura* nu e, cum s-ar putea crede, un alt cuvânt pentru *regionalism*, pentru specific şi politică de izolare. Diferenţa constă în faptul că nu celălalt – oricare ar fi el – stabileşte, în oglindă, notele particularizante. Microliteratura elimină din discuţie relaţia de putere şi, deopotrivă, autocolonizarea. Chiar dacă „Basarabia faţă de România nu e acelaşi lucru ca Austria faţă de Germania sau Belgia franceză faţă de Franţa" [Simuţ, 2005: 14], cum spune Ion Simuţ, istoric literar din România care comentează *O istorie critică a literaturii din Basarabia*, raportarea permanentă la un Centru mitizat nu face decât să alimenteze sentimentul eşecului sau orgoliul diferenţei. Firește că Ion Simuţ are dreptate, pentru că literatura din Basarabia se hrăneşte obsesiv din mirajul întoarcerii la matcă. Şi dacă un scriitor (cazul lui Emilian Galaicu-Păun, poet, prozator, critic literar care abandonează conţinutul pentru a se hrăni din intertext şi artificiu), sau o generaţie întreagă (aşa-numita generaţie '80) nu fac acest lucru, atunci ei sunt percepuţi ca ne-basarabeni, în Basarabia, şi eventual foarte români în România. Situaţie e valabilă pentru toate spaţiile supuse atenţiei. Tocmai de aceea, soluţia nu e de găsit în atitudinea neconsolată, recuperatoare, regionalistă, ci în revolta, implicită ori explicită, faţă de orice dependenţă.

Să ne amintim că, deşi vorbesc despre o istorie unică şi „indivizibilă", Călinescu şi, într-un fel sau altul, toţi istoricii literaturii române din România de după el ignoră toate fenomenele extra-teritoriale. Iar istoricii literari sau scriitorii din spaţiile extra-teritoriale inventează sincronizări şi corespondenţe, încearcă să se înscrie în organicitatea literaturii teritoriale, căutându-şi în acelaşi timp mărcile diferenţiatoare. Şi asta în condiţiile în care ei înşişi lucrează cu ideea existenţei unei literaturi unice şi indivizibile, în care nu sunt încă integraţi. Aproape fără excepţie, scriitorii extra-teritoriali îşi exprimă regretul, nemulţumirea, reproşul de a nu fi incluşi încă în corpul literaturii-mamă.

Prin urmare, cred că soluţia practică pentru a ieşi din acest impas (un impas cu conotaţii narcisiste şi autoflagelatorii) nu constă în a vorbi în continuare, patetic, dramatic şi neconsolat, de o literatură unică şi indivizibilă (şi de a ignora tot ceea ce nu intră în modelul teoretic propus), ci de a vorbi despre microliteraturi. Iar la întrebarea câte literaturi române, maghiare, germane există am putea vorbi mai pragmatic despre literatura română din Moldova, din Serbia etc., încercând nu să căutăm dovezile unei sincronizări care nu fac decât să alimenteze sentimentul eşecului, al nemulţumirii şi frustrării şi tot felul de complexe (de superioritate şi, deopotrivă, de inferioritate), ci să identificăm propriile istorii, în contexte proprii.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

Altfel, totul se raportează la istoria literaturii din patria mamă (chiar dacă, pentru perioade foarte mari, contactele au fost ca şi inexistente), şi ceea ce rezultă e un soi de ficţiuni reacţionare. Şi dacă, după 1989, literatura din spaţiile extra-teritoriale poate să se lipească celei teritoriale prin fenomene proprii de viaţă literară, din acel moment abia putem vorbi de sincronizări ori, mai mult, de o singură literatură. Se va ajunge, astfel, la o dispariţie a microliteraturilor?

În fapt, de la supoziţia că ar putea exista mai multe literaturi, care-l şi înspăimânta, porneşte unul dintre scriitorii originari, deci şi emblematici, din Basarabia, Alexie Mateevici, care conchidea la modul absolut: „N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut" [apud Cimpoi, 2002: 5]. O singură limbă, da; dar o singură literatură? Ce se întâmplă cu literaturile germană şi maghiară din România? Sunt ele încorporate literaturii maghiare sau germane din Ungaria şi din Germania? Mai degrabă nu. Pe de altă parte, a le trata ca literaturi de sine stătătoare provoacă reacţii negative. De fapt, nu avem de-a face cu literaturi, ci cu microliteraturi, a căror identitate este tocmai una de cumpănă.

Prin urmare, deşi Pascale Casanova pledează pentru o Republică Mondială a Literelor, aici, în Est, funcţionează ideea unei literaturi globale structurate pe principii naţionale. Se vorbeşte încă despre o „literatură globală maghiară" sau o „literatură globală română", ca şi cum segmentele, momentan disparate, ar putea să devină (re-devină), aşa cum susţine Deleuze, *totalizabile* [Deleuze, Guattari, 2013: 296]. O astfel de literatură ar trebui să unească segmentele (cu aceeaşi identitate etnică şi lingvistică) în jurul unui Centru aflat în altă parte. Or, despre o astfel de situaţie imposibilă, utopică, îşi propune să discute studiul de faţă, propunând, într-un spaţiu de concurenţă a frontierelor – culturale, politice etc. – care nu se suprapun, nu consecinţa unei instabilităţi, ci a unui echilibru.

BIBLIOGRAFIE:

Almăjan, Slavco, 2007. *Rigoarea şi fascinaţia extremelor,* Panciova, Editura Libertatea.

Augé, M., 1995. *Non-places: Introduction to the antropology of supermodernity*, Londra & New York, Verso.

Casanova, Pascale, 2007. *Republica Mondială a Literelor,* Traducere din limba franceză de Cristina Bîzu, Bucureşti, Editura Curtea Veche.

Călinescu, G., 1982. *Istoria literaturii de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva.

Cârdu, Petru, 2013. *Despre literatură, poezie şi condiţia poetului*, în „Secolul 21", nr. 7-12.

Cimpoi, Mihai, 2002. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia,* Ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Ciobanu 2014: Mircea V. Ciobanu, *Deziluzille necesare*, Chişinău, Editura Arc, 2014.

Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, 2007. *Kafka. Pentru o literatură minoră*, Traducere din limba franceză şi postfaţă de Bogdan Ghiu, Editura Art.

Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, 2013. *Mii de platouri*, Traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu, Editura Art.

Diaconu, Mircea A., 1999. *Mişcarea Iconar. Literatură şi politică în Bucovina anilor '30*, Iaşi, Editura Timpul.

Diaconu, Mircea A., 2014. „Truth and knowledge in postmodernism", în „Procedia – Social and Behavioural Sciences", p. 137, 165-169.

Diaconu, Mircea A., 2018. „Reading Microliterature: Langage, Ethnicity, Polyteritoriality", în Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (editori), *Romanian Literature as World Literature,* Bloomsbury, p. 135-156.

Gábor, Vida, 1999. „Naţionalitatea ţi-o împarţi cu daimonul tău", în „Vatra", 8, p. 5.

Hostiuc, Ştefan, 2005. *Scriitori români din Nordul Bucovinei*, Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român.

van Meurs, Wilhelmus Petrus, 1996. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chişinău, Editura Arc.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)

Negură, Petru, 2014. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni în epoca stalinistă*, Chişinău, Editura Cartier.
Olaru, Marian, Purici, Ştefan, 1996. „*Bucovinism* şi *homo bucovinensis*. Consideraţii preliminare", în „Analele Bucovinei", an III, nr. 1, p. 5-11.
Simuţ, Ion, 2005. „Există o critică regională?", în „România Literară", nr. 27.
Szonda, Szabolcs, 2008. *Literatura maghiară din România. Aspecte cronologice şi noţiuni de bază,* Bukarest-Sepsiszentgyörgy, RHT Kiadó.
Terian, Andrei, 2013. *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române.

BDD-A28545 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:49 UTC)